

Małgorzata Sztąberska

VI olsztyńska konferencja "Między barokiem a oświeceniem. Edukacja, wykształcenie, wiedza" : sprawozdanie z konferencji

Komunikaty Mazursko-Warmińskie nr 4, 593-597

2004

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Małgorzata Sztąberska

VI olsztyńska konferencja „Między barokiem a oświeceniem. Edukacja, wykształcenie, wiedza”. Sprawozdanie z konferencji.

Zgodnie z tradycją odbywających się co dwa lata spotkań badaczy dziejów nowożytnych, organizowanych przez Ośrodek Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego, Towarzystwo Naukowe im. W. Kętrzyńskiego oraz Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu, w tym roku odbyło się, w Ośrodku Szkoleniowo-Wypoczynkowym „Perkoz” koło Olsztynka, szóste już spotkanie z tego cyklu. Na uroczysko Waszeta przybyli historycy z największych polskich ośrodków akademickich: Krakowa, Wrocławia, Gdańska, Poznań, a także Łodzi, Białegostoku, Słupska, Torunia i Olsztyna.

Pierwszy dzień obrad, czwartek 23 września, rozpoczął słowem wprowadzającym, reprezentujący Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu, prof. dr hab. Jacek Staszewski, który w krótkim przemówieniu przedstawił dzieje konferencji z cyklu „Między barokiem a oświeceniem” oraz uroczystie ogłosił początek obrad.

Następnie w roli prelegenta wystąpił prof. dr hab. Jarosław Poraziński (Toruń), a rzecz dotyczyła erudycji staropolskich polityków, których wiedza, na co wskazywał referat „Statysta głęboki. Kilka uwag na temat erudycji staropolskich polityków”, od wszechstronnej odbiegała.

Przedstawiciel gdańskiego środowiska historycznego, dr Kazimierz Puchowski, zaprezentował referat pt. „Przemiany w szkolnictwie zakonnym Rzeczypospolitej czasów saskich”. Prelegent w interesujący sposób zobrazował ewolucję tego typu placówek oświatowych.

Kolejne wystąpienie dotyczyło znaczenia wykształcenia w życiu XVIII-wiecznej szlachty wielkopolskiej („Edukacja, prawo i wydatki. Wykształcenie w strategii życiowej szlachty wielkopolskiej w XVIII wieku”), a jego autorem był historyk z UMK w Toruniu, dr Jarosław Dumanowski. Prelegent na podstawie analizy źródeł ilustrujących dochody szlachty stwierdził, że wydatki na edukację były zdecydowanie najwyższe (nieproporcjonalne do kwot przeznaczanych na inne cele).

„Rola podróży w kształtowaniu obrazu świata w mentalności polskiej XVIII wieku” – tak brzmiał tytuł referatu przedstawionego przez, reprezentującego Uniwersytet Wrocławski, prof. dr hab. Bogdana Roka. Referent podkreślił znaczącą rolę zagranicznych wyjazdów, wzbogacających wiedzę Polaków o „świecie współczesnym”, a zarazem kształtujących umysłowość tychże.

O zagranicznej edukacji Polaków w czasach saskich (tytuł referatu: „Po naukę świata i ludzi. O zagranicznej edukacji Polaków czasów saskich”) traktowało wystąpienie mgr Małgorzaty Kameckiej z Białegostoku. Referentka w sposób zwięzły i rzeczowy przedstawiła poszczególne etapy wzrostu zainteresowania studiami poza granicami kraju, zwłaszcza wśród młodzieży pochodzącej z rodów szlacheckich (w których była to rodzinna tradycja), decydujący wpływ miał fakt wysokich kosztów tego rodzaju edukacji.

Temat kolejnego wystąpienia, którego autorem był dr Stanisław Roszak (UMK Toruń), był następujący: „W realnej postaci kraje cudze nawiedzać? Podróż jako edukacyjny dylemat czasów saskich”. Historyk toruński podkreślił znaczenie nie tylko samej podróży, lecz także przygotowań

(materialnych i duchowych: lektura stosownych dzieł dotyczących historii i geografii danego miejsca) do odbycia teje oraz jej finansowych konsekwencji (często oplakanych dla rodzinnych majątków). Dr Roszak zaznaczył również, że poznawanie obcych krajów zdecydowanie wpływało na otrząśnięcie z rodzimej zaścianowości, niosąc ze sobą wiele korzyści, chociażby dla rozwoju duchowego podróżnika.

Ostatni referat wygłoszony pierwszego dnia obrad dotyczył kursu anatomii Denisa Diderota, a jego autorem był, reprezentujący poznańskie środowisko naukowe, dr Maciej Forycki („O nową edukację kobiet. Denisa Diderota projekt kursu anatomii dla młodych szlachcianek”). Prelegent w sposób niezwykle zajmujący zaprezentował założenia projektu kursu anatomii dla młodych szlachcianek (pierwotnie był on adresowany do młodych Rosjanek), autorstwa francuskiego artysty oraz sylwetkę samego pomysłodawcy, podkreślając m.in. jego ścisłe powiązania z Katarzyną II.

Drugi dzień obrad rozpoczął prof. Lech Mokrzecki (Uniwersytet Gdański), którego wystąpienie dotyczyło znaczenia naukowych dokonań XVI–XVIII-wiecznych badaczy pochodzących z Prus Królewskich („Międzynarodowe znaczenie osiągnięć naukowych badaczy z terenu Prus Królewskich w XVI–XVIII wieku”). Gdański historyk przedstawił sylwetki najwybitniejszych naukowców, m.in. Piotra Krügera – matematyka, który opracował tablice logarytmiczne oraz geometryczną interpretację liczb zespolonych, Jakuba Teodora Kleina – najwybitniejszego systematyka przed Linneuszem, kolekcjonera okazów przyrodniczych, oraz Jana Heweliusza, akcentując zarazem ogromny wkład tychże (jak również wielu innych) w rozwój nauki.

Bohaterami referatu „Barokowość i oświeceniowość w dziełach gdańskich naturalistów – Jacoba i Joahanna Breyniusów”, autorstwa prof. Karoliny M. Targosz (IH PAN Warszawa), byli gdańscy botanicy Breyniusowie, „uczni oświeceniowi”, operujący jednak bogatym barokowym słownictwem. Prof. Targosz podkreśliła doniosłe znaczenie prac z zakresu botaniki, przede wszystkim tych autorstwa Jacoba Breyniusa (Johann był bowiem kontynuatorem ojcowskiego dzieła).

Znaczenie kalendarzy politycznych przedstawiła mgr Justyna Żukowska (Akademia Pedagogiczna, Słupsk, referat: „Kalendarze polityczne Jana Poszakowskiego jako źródło edukacji historycznej”), a przedmiotem analizy stały się w tym wypadku kalendarze autorstwa Jana Poszakowskiego, wychowawcy Hieronima Radziwiłła, zwalczającego XVI-wieczne herezje wykładawcy w kolegiach w Nieświeżu i Słupsku. Referentka, po przeprowadzeniu krótkiej analizy zawartości kalendarza z roku 1737, w sposób zwięzły oceniła wspomniane kalendarze jako cenne źródło informacji, wydawnictwo popularyzujące wiedzę i upowszechniające kulturę.

„Czy Jakub Kazimierz Rubinkowski był faktycznie erudytą?” – próba odpowiedzi na to pytanie (zarazem tytuł wystąpienia) stanowiła treść wypowiedzi kolejnego prelegenta, prof. Krzysztofa M. Obremskiego z UMK w Toruniu. Uczony uwzględnił zarówno wypowiedzi współczesnych Rubinkowskiemu, jak i opinie panujące obecnie na temat tej postaci w środowisku naukowym (Jan Józef Lipski nazwał tegoż „Nikiforem nauki polskiej”), określając ostatecznie erudycję umiarkowanie wykształconego Rubinkowskiego mianem „formalnej”.

Prof. Mariusz Markiewicz (Uniwersytet Jagielloński) zreferował poziom znajomości teorii ekonomicznych w pismach politycznych czasów Augusta III Sasa (referat „Znajomość teorii ekonomicznych w pismach politycznych czasów Augusta III”). Na zawartość merytoryczną tychże składały się m.in. podstawowe pojęcia ekonomiczne, ich treść uwzględniała również najnowsze teorie z zakresu ekonomii, a także prądy ideowe i kulturowe. Wśród autorów prof. Markiewicz uwzględnił takie nazwiska, jak Stanisław Orzechowski czy też Aleksander Fredro, prezentując ich główne postulaty.

Następną prelegentką była, reprezentująca środowisko naukowe Uniwersytetu Wrocławskiego, dr Małgorzata Ewa Kowalczyk. Tematem wystąpienia dr Kowalczyk była „Wiedza hydrograficz-

na w świetle polskiego piśmiennictwa geograficznego XVIII wieku”. Prelegentka scharakteryzowała podstawowe ówczesne źródła informacji z tego zakresu, czyli przede wszystkim podręczniki geograficzne, kompendia popularne, czasopisma, jak również, wspomniane wcześniej, kalendarze. Właśnie tego typu wydawnictwa kształtowały wyobrażenia dotyczące hydrografii, znajdując zarazem odzwierciedlenie w mentalności człowieka XVIII-wiecznego.

Prof. Antoni T. Krawczyk (UMCS Lublin) zreferował charakter polskich wpływów w – zgodnych przede wszystkim z myślą prawosławia – programach dydaktycznych Akademii Kijowsko-Mohylańskiej (referat: „Polskie inspiracje w programach dydaktycznych Akademii Kijowsko-Mohylańskiej”). Podstawę ówczesnej kadry naukowej Akademii stanowili absolwenci Akademii Krakowskiej, Akademii Zamojskiej oraz kolegiów jezuickich, tzw. wpływy polskie były więc nieuniknione, oddziałując na stopniową humanizację systemu nauczania; założenia dydaktyczne uczelni opierano na programach jezuickich, a począwszy od XVIII w. bazowano na wzorcach humanistycznych, wprowadzając m. in. teologię jako przedmiot wykładowy.

Interesujące zagadnienie poruszył w swoim wystąpieniu uczony reprezentujący Uniwersytet Warszawski, dr Tomasz Wiślicz, który zajął się metodologiczną stroną działalności dydaktycznej polskiego duchowieństwa katolickiego w XVIII w. (referat: „Jak nauczyć analfabetę? Metodologiczne problemy duszpasterstwa katolickiego w Rzeczypospolitej XVIII wieku”). Za przykład posłużyły postaci dwóch duszpasterzy: Marcina Nowakowskiego oraz Stanisława Brzeżańskiego. Według opinii prelegenta podstawową umiejętnością, jaką musiał posiadać pracujący z analfabetami duchowny (a zarazem warunkiem skuteczności działania), była zdolność dostosowania metod konwersacji do poziomu rozmówców. Interesującym jest fakt, że częstą praktyką była nauka w formie pieśni. W kwestii nauczania katechizmu jedynym skutecznym sposobem okazało się z kolei uczenie tekstu na pamięć. XVIII-wieczna metodologia nauczania analfabety okazała się, w świetle referatu, prosta, lecz wymagająca wysiłku zarazem.

„Wątek edukacyjny” kontynuował kolejny prelegent, dr Paweł Hanczewski z UMK w Toruniu, który omówił zagadnienie edukacji XVIII-wiecznego dyplomaty (referat: „Amatorzy i zawodowcy. Edukacja dyplomaty w XVIII wieku”). Toruński historyk podkreślił niedostatki edukacji uniwersyteckiej w tym zakresie, czego efektem były kilkakrotne próby stworzenia szkół dla dyplomatów (z najbardziej znaną francuską Akademią Polityczną). Programy owych szkół opierały się na naukach humanistycznych (jednym z głównych przedmiotów była historia nowożytna), z dużym naciskiem na naukę języków obcych. Referent zaakcentował brak większych rozbieżności w zakresie poziomu dyplomacji pomiędzy państwami europejskimi, jednakże z uwzględnieniem przewagi dyplomacji saskiej oraz niemalże zupełnego zaniku polskiej sztuki dyplomacji.

Tematykę „uczoności żydowskiej” zaprezentował historyk krakowski, dr Andrzej Link-Lenczowski (UJ) (tytuł referatu: „Wokół żydowskiej uczoności”), potwierdzając wysoki poziom intelektualny „narodu księgi”; jednym z jego wyznaczników był chociażby wysoki odsetek młodzięży umiejęjącej czytać i pisać, wynikający z dużej troski władz gmin żydowskich o wykształcenie młodych. Zdaniem referenta na przełomie XVII i XVIII w. nastąpiło otwarcie się świata inteligencji żydowskiej na zewnątrz, rozluźnienie tradycyjnych więzi kulturowych, religijnych; rozpoczęła się wyraźna kontestacja tradycyjnych umysłowych relikwów.

Pierwszą część drugiego dnia obrad zamknęło interesujące wystąpienie dr Anny Lysiak-Lątkowskiej (AP Słupsk), dotyczącej problematyki wychowania dzieci w Polsce w XVIII w. (referat: „Wychowanie dzieci w Polsce w XVIII wieku. Zarys problematyki”). Referentka obrazowo przedstawiła wszystkie aspekty tego zagadnienia, ze szczególnym uwzględnieniem roli nauczycieli prywatnych.

Pierwszym wystąpieniem po przerwie był referat prof. Stanisława Achremczyka (OBN Olsztyn) pt. „Jana Drewna dystrakcje dla podróżujących”. We wstępie prof. Achremczyk przedstawił

postać tego warmińskiego jezuita, nauczyciela retoryki, architekta. Prelegent podkreślił fakt, iż główną metodą „dydaktyczną” stosowaną przez Drewsa było ukazanie świata poprzez ciekawoski (m.in. bogate opisy Ameryki Południowej, Afryki i Azji). W przypadku Polski Drews porównywał ją do starożytnej Sparty. Jako miasta godne obejrzenia wskazywał: Kraków, Wilno i Warszawę, zawarł również w swoich dystrakcjach krótki wykład na temat Warmii. Uwagi i spostrzeżenia warmińskiego jezuita stanowiły swoisty przewodnik dla ciekawego świata podróżnika.

„Uwagi nad wychowaniem w korespondencji Barbary Sanguszkowej” – tak brzmiał tytuł kolejnego referatu, autorstwa mgr Agnieszki Jakuboszczak z UAM w Poznaniu. Referentka w sposób interesujący i zwięzły zaprezentowała postać Barbary Sanguszkowej, kobiety o rozległych zainteresowaniach, energicznej, stanowczej, a zarazem troskliwej matki, w której listach troska o dzieci, a zwłaszcza o ich wszechstronną edukację, jest nieodłącznym elementem. We wspomnianej korespondencji (20 tys. stron tekstu) akcentuje zaś, w świetle badań referentki, przede wszystkim znaczenie dyscypliny w wychowaniu i kształceniu oraz podkreśla szczególną wagę duchowego rozwoju potomstwa.

Ciekawe zagadnienie poruszyła w swoim referacie, reprezentująca Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu, mgr Monika Wyszomirska. Temat wystąpienia stanowiła „Edukacja trybunalska, czyli wychowawcze funkcje służby dworskiej czasów Augusta III”, losy tego typu edukacji w czasach niekwestionowanego upadku obyczajów w trybunalach. Przedmiotem analizy stał się dla referentki trybunał lubelski, gdzie podjęto próbę wyedukowania jego członków. W tym właśnie celu stawiali się oni codziennie w ratuszu, aby pobierać lekcje prawa koronnego.

„»Pozbawiona ciała, jaźni i woli«”. O dydaktyzmie polskiego romansu czasów saskich (E. Drużbacka, *Historija Ortobana*)” – tak brzmiał tytuł kolejnego referatu, który zaprezentował mgr Paweł Bohuszewicz z UMK w Toruniu. Referent, w wyniku szczegółowej analizy zawartości wspomnianego romansu, wyodrębnił przede wszystkim treści podkreślające znaczenie przyjaźni i miłości małżeńskiej, potwierdzając wychowawcze znaczenie tego typu utworów „popularno-rozrywkowych”.

Mgr Jerzy Kielbik (OBN Olsztyn) przedstawił natomiast zagadnienie składu oraz wykształcenia władz miast warmińskich w XVI–XVIII w. (referat: „Władze miast warmińskich i ich wykształcenie w XV–XVIII wieku”). Mgr Kielbik precyzyjnie przedstawił zasady, według których odbywały się wybory do władz miast warmińskich, z uwzględnieniem podziału na miasta lokowane na prawie chełmińskim lub na prawie lubeckim. W kwestii wykształcenia przedstawicieli tychże władz referent określił jego poziom jako słaby, podkreślając zarazem, że chlubny wyjątek stanowił notariusz.

Dzieciństwo dwojga „naturalnych” dzieci Stanisława Augusta Poniatowskiego było tematem wystąpienia, reprezentującej UJ, dr Marii Czepe (referat: „Czy dobrze być królowną i królewiczem. Dzieciństwo dwojga »naturalnych«” dzieci Stanisława Augusta”). Referentka przedstawiła ciekawe losy Konstancji i Michała, wychowywanych w rodzinie warszawskich kupców korzennych, dzieci, które były owocem związku ostatniego króla polskiego z Magdaleną z Lubomirskich.

Prof. dr hab. Zbigniew Anusik z Uniwersytetu Łódzkiego, w ostatnim wystąpieniu drugiego dnia sesji, zatytułowanym „Edukacja oświeconego księcia. Wychowanie i wykształcenie szwedzkiego następcy tronu, królewicza Gustawa (przyszłego Gustawa III)”, omówił proces edukacji królewicza Gustawa, podkreślając fakt, że decydującą rolę w edukacji królewicza odgrywała jego matka, Ludwika Ulryka, pozostająca pod wpływem kultury francuskiej. Królowa zadbała o wszechstronne (od teologii począwszy, skończywszy na sztuce fortyfikacji) wykształcenie syna, który był przez matkę wyraźnie faworyzowany, wręcz zdominowany, w efekcie – zamknięty w so-

bie. Dzięki zabiegom królowej był jednak niewątpliwie jednym z lepiej wykształconych monarchów europejskich.

Ostatni dzień obrad konferencji, 25 września, rozpoczął interesujący referat prof. Jerzego Grobisa (UL) pt. „Przyjemności życia. Wybrane przykłady anglosaskiej kultury kobiecej XVIII wieku”, uwzględniający m.in. pojawiające się feministyczne cechy tejże. Ciekawe zagadnienie zostało przedstawione w równie zajmujący sposób, łącznie z cytowaniem materiałów źródłowych.

Temat opinii autorów polskich XVIII-wiecznych podręczników geograficznych dotyczących zachodnioeuropejskich szkół wyższych poruszył w swoim wystąpieniu dr Filip Wolański z Uniwersytetu Wrocławskiego (referat: „Uczelnie Europy Zachodniej w opinii autorów polskich podręczników geograficznych w XVIII wieku”). Referent szczególną uwagę zwrócił na fakt akcentowania we wspomnianych opisach przede wszystkim tradycji opisywanej uczelni. Charakterystyki owe, zawierające mnóstwo szczegółów, były dowodem ogromnej wiedzy ich autorów.

Kolejne wystąpienie – przedstawiciela Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, ks. prof. Alojzego Szorca – dotyczyło zasad funkcjonowania warmińskich fundacji naukowych do końca XVIII w. (tytuł referatu: „Warmińskie fundacje naukowe do końca XVIII wieku”). Ks. Szorc podkreślił szczytne znaczenie fundacji, ich chlubny wpływ na rozwój naukowy regionu.

Starania o zdyscyplinowanie studentów Uniwersytetu Królewieckiego w XVI–XVIII w. przedstawiła dr Danuta Bogdan (OBN Olsztyn) (tytuł referatu: „Próby zdyscyplinowania studentów Uniwersytetu Królewieckiego w XVI–XVIII wieku”). Referentka w ciekawy sposób zaprezentowała omawiane zagadnienie, uwzględniając m.in. liczne przykłady studenckiej niesubordynacji.

Ostatnie wystąpienie szóstej olsztyńskiej konferencji „Między barokiem a oświeceniem” dotyczyło działalności fundacyjnej kanonika warmińskiego Jana Preucka „Kanonik warmiński Jan Preuck (1575–1631) i jego fundacja szkolna w Rzymie”. Zagadnienie to omówiła dr Irena Makarczyk z UMK w Toruniu, uwzględniając genezę i zasady funkcjonowania fundacji oraz jej znaczenie.

Kolejna olsztyńska konferencja „Między barokiem a oświeceniem” spełniła swoje zadanie: stała się niezapomnianą okazją do wymiany poglądów, dyskusji i polemik dla językoznawców i historyków, nie tylko tych związanych z dziejami XVI–XVIII w. Owocem spotkania będzie kolejny tom *Między barokiem a oświeceniem*, zawierający materiały konferencyjne.